

CZARNY (922) ai

-ã- (436), -a- (8); -a- *HistAl, OrzRozm*; -å- : -a- *Mącz (50 : 1), SienLek (67 : 1), RejAp (7 : 1), SkarŻyw (13 : 2), WisznTr (2 : 1)*.

comp i sup (7 + 1) (nâj)czerni(e)jszy (3), cz(e)rnszy (2), czyrni(e)jszy (2) *FalZioł, BibRadz, czyrnszy (1)*; nâjczerni(e)jszy *Mącz*; cz(e)rnszy *GórnDworz*; czerni(e)jszy : cz(e)rnszy : czyrnszy *GlabGad (2 : 1 : 1)*.

sg m N czârny, czerni(e)jszy, nâjczerni(e)jszy (162). ◊ *G* czârného (76); -ého (3), -(e)go (73). ◊ *D* czârni(e)mu (1). ◊ *A* czârny (37), czârni(e)go (7). ◊ *I* czârny (18), czârni(e)m (16); -ym *FalZioł, KromRozm III, Leop, KochPs, StryjKron, KochSz, BielSen, KochPieś, WujNT*; -ym : -(e)m *LibMal (1 : 1), WyprKr (4 : 14), BielKron (4 : 1)*. ◊ *L* czârny (8) *FalZioł, BielKron (3), RejAp, RejZwierc (2), KochPieś, czârni(e)m WyprKr (3)*. ◊ *f N* czârna, cz(e)rnsza, czyrni(e)jsza (56), czârni(a) (70). ◊ *G* czârnej (76); -ej (5), -(e)j (71). ◊ *D* czârnej (2); -ej (1), -(e)j (1). ◊ *A* czârnią (59) [*w tym: -a (14)*]. ◊ *I* czârnią (21). ◊ *A a. I* czyrnszą (1). ◊ *L* czârni(e)j (19), czârny (1); -(e)j : -y *LibMal (10 : 1)*. ◊ *n N* czârne, czyrni(e)jsze (30), czârno (3) *RejWiz 76, 153v, RejZwierc 274v [może av]*; ~ é (1), -(e) (29). ◊ *G* czârného (38); -ého (5), -(e)go (33). ◊ *A* czârni(e) (20). ◊ *I* czârny (8) *LibLeg, RejWiz, BielKron, StryjKron (5), czârni(e)m (3) FalZioł (2), GrzegRóżn*. ◊ *L* czârny (5) *BielKron (2), StryjKron (2), ReszPrz, czârni(e)m FalZioł (2)*. ◊ *pl N m pers* czârni (24). *m an* czârni (2) *BierEz, FalZioł, czârni(e) (1) KochSz. subst. czârne (58); -é (5), -(e) (53)*. ◊ *G* czârnych (31), czârni(e)ch (1); -ych : -(e)ch *FalZioł (2 : 1)*. ◊ *A m pers* czârni(e) (2). *subst* czârne (40); -é (4), -(e) (36). ◊ *I m* czârny (5) *KrowObr, WyprKr (2), BielKron, ZbylPrzyg, czârniemi (4) Mącz (2), KochPs, SarnStat*; ~ -émi (1) *SarnStat, -emi (1) KochPs, -(e)mi (2)*. *f i n* czârniemi (5); -émi (2), -(e)mi (3). ◊ *L* czârnych (5). ◊ *du I n* czârniéma (1) *KochPieś 53*. ◊ *G sg n skostn. z* czârni (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. Mający barwę czarną lub zbliżoną do czarnej; bardzo ciemny; niger Mymer¹, Mącz, Calag, Calep, Cn; ater Mącz, Calag, Calep, Cn; coracinus, furvus Mącz, Calep, Cn; nigrans, pullus Mącz, Cn; anthracinus, perniger Calep, Cn; lividus Mącz; atratus, atricolor, meruleus, nigellus, nocticolor, piceus Cn (624) : nye wzałem yey czasszv nocznego dw subek harasszowey brunathney a polforstatowey czarney krolykamy podbythych *ZapWar 1528 nr 2396, 1532 nr 2415, 1533 nr 2407, 1536 nr 2488, 1542 nr 2556 [2 r.]*; ná znamyę ímętku oblokła fye wtzarne odżyeny *HistJóz B4v; ZapMaz VII Z 22/95, III G 1/113v [2 r.]*; A PAłki maią lift iakoby kofaciecz ale dłuźlzy/ w poszrod lifthu pręth długi/ á na wierzchu pręta ieft pałka czarna *FalZioł I 142c*; Vwarz Iaycza twardo: wyjmi z nich zołtki á wímaż na panwi albo na rincze aż będą czarne *FalZioł II 22v*; Wątrobna Halena ieft w barwie podobna wątrobie, to ieft maiącza w sobie żołtoć y czarność/ ieft dziurkowata/ á widzi fie czarna *FalZioł III 2b*; Ten proch zęby czarne wybiala *FalZioł IV 31a*; GAathek ieft kamień czarny y fwiatły *FalZioł IV 53c*; Tu fie dowiefz czo Vrina czarna znamionuie. *FalZioł V 2, I 23c, 35b, 37a, d, 48c (61)*; Czemu fwiezi chleb zda fie czerniejzi niż ftari. *GlabGad G6v*; bowiem wfelka rzecz rozwodniona albo wilgotna czernfza ieft niżli fucha *GlabGad G6v*; Ale iż wfelka wodność czyni rzecz czyrnfzą niż fama w sobie ieft/ Takież wfelka wodność ieft nie zdrowa *GlabGad G7v, B4, D4v, D5, F [4 r.]*, G7, I6, P4; *MetrKor 59/76v [4 r.]*; Chodzi wfuknyey Rudawey wfkornych czerwonych

wczapcze czarney a wlyełchewym vbranyv *LibMal* 1543/ 75; Zeznala yłch w kamyenyczi szwydwiney wponyedyzalek nynye przeminąli płałcz czarny vkradla *LibMal* 1546/114v; Item wbuku v kramarza dwye łtucze plothna czarnego vkradli *LibMal* 1550/154v; sprawila thełch punczochi zamłchewe czarne *LibMal* 1552/171v, 1543/75v, 76, 1544/78, 81, 81v (52); Egipczykowie/ nątychmiałł łprąwili łłup krolewski s kámieniá czárnego na częłł Anektánabowi *HistAl* A2v, Hv, L7; *KrowObr* 135, 135v, 136 [2 r.], 136v [2 r.]; Ręce iáko v Záby/ łkrzydłá z iákiesy błony/ Iáko v Niedoperzá czarnym przeládzone. *RejWiz* 166, 84v, 145v, 169v; Bieretek Axamitni czarni, na kthorem fereth, na kłtalt tablicz czteri *WyprKr* 19; Posciel Kitaiczana czarna, Połewek albo nałówek kitaiczanych czarnich na czteri podułki tak dlugie. iako łzerokie 4. *WyprKr* 98, 20, 26, 26v [2 r.], 27 [2 r.], 28 (109); Nołzą łi zakonnicy białłe płałczłe á ná nich krzyżyki czarne *BielKron* 346, 133, 165, 180, 180v, 264 (10); Nigerrimus, Nayczerniełzy/a/e. *Mącz* 246d; Humida loca de uva alba, Sicca de nigra inserito, Mokre miełłce białłemi yágodámi/ á łuche záł czarnemi záładzay. *Mącz* 387a, 11b, 18d, 23d, 98c, 141b (12); Czarny mocz á łmierdzący/ niedobre známieł/ á iefli ktemu vłtanie czarne/ álbo w nim mgły czarne kiedy bęđie w łklenicy. *SienLek* 25v, 22, 26 [2 r.], 26v, 27, 27v [3 r.] (20); *LeovPrzep* b; *RejAp* 28, 131v; *HistRzym* 93v, 94; *RejPos* 6, 170v; powiedzciełz mu odemnie/ iłz to nie bęđie przyłtało ná czarnym łtole białłá rzodkieł ielł *RejZwierc* 153v, 19, 153v, 216; *StryjWjaz* B4v; *Calag* 429b; *SkarŻyw* 304, 312 [2 r.]; *StryjKron* 255, 442; *KochFr* 113; *WisznTr* 16; *BielSjem* 23; *Paprup* D; Lytta – Robak czarni pod płim iezikiem, ktori wirzezani vmłedich płow, ingdi [!] łie mewłłczieką [!]. *Calep* 624b; Perniger – Prawie czarni. *Calep* 786b, 444a, 698a; y łłonłce łię łtáłlo czarne iáko wor włołłány *WujNT Apoc* 6/12; *SarnStat* 959; Z czarnelło białłe rzeczy/ fárbę zábielłráiá *GosłCast* 43, 12, 34; *KlonFlis* F4; Táł łię złodłziey w łwe kłá^młtwo/ iáł w czernidłlo/ kryie/ Iáł Sepia w łwoy inkaułt y w czarne pomyie. *KlonWor* 2, 2; Prołtey czapki/ zawicia czarnego vzyway *ZbylPrzyg* B3, Bv, B2v, B3 [3 r.].

W charakterystycznych połączeniach: czarny(-a, -e) aksamit (aksament) (23), antependyjum (2), atlas (6), barchan (2), bieretek (7), bram, cyrkuł (3), czamlet (2), czapka (13), delija, dublet (2), drzewo (4), gałka, giermaczek, giermak, gnoj, grunt, gurgiel, jagoda (3), jedwab (12), kabat (2), kaftanik, kamień (6), karnyk (2), kapa, kapica (6), kaptur, karta (2), kitajka (6), kitlica, kitlik (3), koldra, kołnierzyk (2), korzeń (5), koszulka, krzemień, krzyż (2), krzyżyk, kwiat, letnik (3), listek, łódź (2), materyja, mies(t)ce (5), mięso, mocz (6), mycka (2), namiot, nasienie (9), nasowka, nieczystość, obicie, odzienie (7), oponka, ornat (2), owoc (2), pałka, paznokcie (paznochy) (2), piasek, pierścioneł, płachta, płaszcz (11), płat, płotnica, płotno (6), pomyje, posewka, połciel (4), przędza, punczochy, rękaw, robak, rog (4), serdak, skornie, skrzydłlo (2), smalc (3), spodniczka, stol (2), stroka (2), suknia (19), sukno (5), szata (13), sznur (4), szubka (5), tabin (2), taleta (4), ubior (3), uryna (5), ustanie (2), wełna, wier, wor (2), zawicie, zqb (2), ziarnko, ziemia (8), żupica (3); prawie czarny (2), z wierzchu czarny (2).

Wyrażenia: »czarna barwa, farba, małłł« = coracinus color, nigrans color *Mącz* [szyk 7 : 4; w tym szyk odwrotny tylko z „barwa”] (6 : 4 : 1): *Mymer*¹ 19; Circul czarney barwy. *FalZioł* V 8, V 6v, 13v; *GlabGad* B7; Coracinus color, Czarna/ Wrona małłł. *Mącz* 65b; Nigrans, nomen, ut nigrans color, Czarna fárbá. *Mącz* 247a; *SienLek* 147; *CzechRozm* 23 [2 r.]; Nie dáłmo grobową piełł me łerce łpiewałlo/ Nie dáłmo (ná niełzczelłłłł) czarney báłrwy chłłáłlo. *WisznTr* 11.

»czarny jako błoto« (1): *Lividus*, Siny czarny yáko błoto od plag álbo dąg. *Mqcz* 196a.

»chleb czarny« [szyk 5 : 1] (6): *FalZioł* V 63v; przetho chleb takowy czarny iest też nie zdrowy. *GlabGad* G7v; *BielKron* 290v; *Panis ater*, Czarny chléb/ *Borys*. *Mqcz* 275d; *BielSpr* 54; Wina nigdy niepiłá/ y mięła nieiádlá: raz ná dzień chleb bárzo czarny y twardy/ ifz ięy [!] krew z zębów żuiąc wyćiekáłá *SkarŻyw* 580.

»czarny czart, diabeł« (1 : 1): ktory ifz vmieráiąc/ ftráfzliwie wołáł/ że go czarni czárći do pieklá wlekli *SkarŻyw* 352; y práwie wykonterfetował/ ízpetnego czarnego Dyablá z pieklá *ReszPrz* 44.

»czarna farba« = *atrament* (1): *Atramentum* – In kauft, czarná farba. *Calep* 109a.

»czarny jako kruk« (1): *Coracinus* – Czarni iako kruk. *Calep* 259a.

»czarne pole« = *miejsce polowania na dziki* (1): *Insidiemur apris*, Chcemy ná czarne pole álbo czarny zwiérz yechác. *Mqcz* 379d.

»czarna(-e) rola, pole, ziemia« (2 : 1 : 1): *Laetum solum*, Tłufta á czarna ziemiá. *Mqcz* 182d; *Phlegraei campi*, Tłufté á czarne polá we włofzech w kráyine Kámpániá zwáne. *Mqcz* 298b; *Putre solum et pullum*, Czarna rola/ kliyowáta. *Mqcz* 331a, 285d.

»czarny by sadze« (1): *Morski páyák*/ pufzcza z liebie czarny pot by sadze álbo yákie czernidło *Mqcz* 384a.

»czarny by (a. jako) wágl« (2): wnetże fię chleb on zftáł czarny iáko wágl y ípalony *SkarŻyw* 414; *Anthracinus* – Czarni iaho [!] wágl. *Calep* 75a.

»czarne wojsko« = *oddziały wojskowe osłaniające skrzydła w szuky bojowym* [szyk 2 : 1] (3): *BielSpr* 71 [2 r.]; *Atrum agmen*, Woysko czarne. *Mqcz* 18d.

»czarne wojsko« = *diabły* (2): O iáki tám przy śmierći poftrách gdy żewfząd [!] ćiemności ogárná y ony czarne piekielne woyská/ drogę záftępiá. *SkarŻyw* 115; Poydzie też zá Pánem iedno czarne woysko ftráfzliwe/ kátowfkie/ dyabłow y duchow złych *SkarKaz* 6a.

Zestawienia: »czarna jucha (a. juszka)« (3): *FalZioł* V 94v; *Ius nigrum* Czarna yufzká/ polewká. *Mqcz* 179a; Aczći iest Rybá iákoby wzgárdzóna/ ále przedsię niezły kiedy tłufty ftoi zá Kárpiá/ vwárzywfzy go w czarná iuchę *Strum* Qv.

»kamienie czarne« = *kamienie używane przy sądzeniu* (2): *Per calculos praeterea sententias ferebant iudices antiquitus*, Stárzy mieli dwoye lófy/ álbo/ kámienie/ białe y czarne. Białemi wolno pufzczáli/ Czarnemi przekázowali. *Mqcz* 31c.

»czarne piwo« = *cerevisia saxonica Murm; cerevisia, zythus (lege: zythum)* *Mqcz* [szyk 4 : 3] (7): *Murm* 164; Wezmi dziegiel korzenie/ warz ie fkráiwfzy w czarnem piwie *FalZioł* V 74v, I 13d, 113d; dwa kroc Annje dzyewcze zuchowfkiego thegofz klucza dall, aby do pywnycze po pywo czarne othworzila *LibMal* 1546/114, 1546/115v; *Mqcz* [513]b.

»smoła czarna« [szyk 3 : 1] (4): Rzeczy drugie mocnieyfze na rany głębokie. Czenturzija/ czałzołki, albo małżowiny fтары, ołow, fzpizglas, fmoła czarna warzona, mirra. *FalZioł* V 100, V 106, 106v, 114v.

»czarne wino« [szyk 2 : 2] (4): Czo znamionuie vrina Kianos/ tho iesth iako Wino barzo czarne. *FalZioł* V 6v; zetrzy ty rzeczy na proch/ á z ízczarnem winem albo z ocztem rozmáciwfzy: omocz w tym fwiitek bawełny *FalZioł* V 28, V 6, 6v.

Szeregi: »biały, (a(l)bo, i, a, ani) czarny; biały przy czarnym« [szyk 12 : 7] (18; 1): abowiem ieden mak ma biały kwiath á drugi czarny á drugi czyrwony *FalZioł* I 104a, I 109c, 111c, 140d, V 7; *KrowObr* 133, 150v, 239; *Helvolum vel helvola*, Yágody winne które áni białe áni też czarne álbo czerwone Ią ále yákoby Brónátney fárby. *Mącz* 154c, 31c [2 r.]; Rzecź tá/ która drugą rzecź czarną/ ábo białą czyni/ bez pochyby lámá muśi być czernśza/ ábo bielśza *GórnDworz* Kk; *HistRzym* 68; *BielSpr* 54; *CzechRozm* 23; złe przy dobrym/ białe przy czarnym/ łodkie przy kwásnym/ łatwiey y lepiej rozeznác y wybrác człowiek może. *ReszPrz* 34; *ReszList* 159; *ZbylPrzyg* B3.

»czarny, (i) ciemny« [szyk 1 : 1] (2): *FalZioł* I 150d; Ater – Czarny, czimny. *Calep* 109a.

W przen (3) : Dźiéli po niebie świátło fwe roźleie/ Nocli świát płaźczem czarnym odźieie *KochPs* 139; Y ty świádoma nocy žalów moich/ Niech zá nákrýciem czarnych łkrzydeł twoich/ Wywiém łye *ZawJeft* 7, 14.

Przen: *O zakonnikach noszących czarne habity* (9) : *RejWiz* 161; oto w Papiestwie Mniłzy iedni biali/ drudzy łźárzy/ czarni/ etć. *SkarŻyw* 538.

Zestawienie: »Czarne Mnichy« = nazwa zakonu i Masztoru [szyk 4 : 3] (7): Thu v Czarnich mnychow wklastorze prziftawką Cząnowa vkradł *LibMal* 1547/137; łfch vcziekłchi do Mnichow Czarnich wkofłzczenye dal napyerwey portulanowy *LibMal* 1548/141v, 1547/137v, 1548/141, 141v, 1553/175; POnieważ młyny náłze przy Poznánium/ ieden za Czarnémi Mnichámi/ drugi zá bramą Wrocławłką łeżącć [...] *ad ruinam* przyłżły. *SarnStat* 975.

aa. *Na oznaczenie intensywności barwy albo odcieni, lub barw łączonych* (9) : Iedno łż vrina Kijanós tak rzecźona: ieft nieiednakiey barwy/ abowiem miełtczem ieft czarna/ miełtczem czyrwona/ miełtczem też zielona/ y też miełtczem ołowianey barwy. *FalZioł* V 6v.

Zestawienie: »z bronatna czarny« (1): *Subaquilus*, Z bronatná czarny/ álbo ciemnobronatny/ podpolály *Mącz* 425b.

Szeregi: »czarny a biały« [szyk 1 : 1] (2): Na ktorich ieft feretow białem a łczarnem łmalczem 218 *WyprKr* 65v, 16v.

»czarny i czyrwony; czarny z czyrwonością zmieszany« = *ciemnoczerwony* [szyk 2 : 1] (2; 1) Barwę: ma korzeń tey paproczi czarny s czyrwonością zmiełżany *FalZioł* I 55d, I 63b, 122d.

»czarny a (i) zielony« = *ciemnozielony* [szyk 1 : 1] (2): Teź ołowianey barwy Ipołtális/ ieft podeyżrzana. [...] Teź czarna á zielona Ipołtális/ ieft nagorśza. Abowiem znamionuie ołtatnie łpalenie/ á tak łmierć. *FalZioł* V 10, I 122d.

a. *O skórze, oczach i włosach człowieka* (90) :

a. *O skórze* (54) : *March*¹ A2; Dyabli ten kárzeł gárbáty/ Szpátny/ czarny/ y gębáty. *BierEz* Bv; *BielŻyw* 17; ale ktorzy radzi barzo łłono iedzą połpolicie bywaią Melankolici grubey łkładnołci czarnego y łuchego przyrodzenia. *GlabGad* I8, K4; *March*³ T7; drugi yełth Chłop młodi Czarny a łmagli myal łuknya zielona. *LibMal* 1548/146; Item kofłą vełpolek strzecziem Thowarziłchem Czarnem Mazurem. *LibMal* 1553/172v, 1544/81v, 1545/107v; *BielKom* F; *RejWiz* 159; *Leop Cant* 1/4; CHociać to czarny Greczek/ lecz nie bárzo brudzi/ Bo ná włzech onych połtepkoch/ podobien do ludzi. *RejZwierz* 84; Napierwey łie rodzaj Cygánłki v nas y w Niemcech vkazał/ lud proznuiący/ chytry/ táiemny/ plugáwy/ dziki czarny *BielKron* 261v; Przy ieźierze Kitay/ ludźie łą czarni *BielKron*

433v, 268v, 271, 443v, 447v, 449v (15); *HistRzym* 69v; Bo trudno temu/ który przywykł źle czynić/ wziąć przed się nowy nałog dobrzechynienia/ iako y Murzynowi trudno czarną łkorę w iaką inaklzą odmienić *ModrzBaz* 12; *Oczko* 34; ná co S. Benedict pátrząc/ vyrzał á ono go czárt/ iako czarne chłopię/ zá łuknią z kościoła wyciąga. *SkarŻyw* 250, 250; *GórnRozm* Lv; *SkarKaz* 279b.

W charakterystycznych połączeniach: czarny(-a, -e) chłop (2), chłopiek, chłopiec, chłopię, ciało (2), dzieci, Greczek, karzeł, lud (3), ludzie (9), Mazur, oblicze, przyrodzenie, skora, Żyd.

Wyrażenia: »barwa czarna« (3): Wyłzedł Ezop twarzy żádney/ A wymowy bárzo łładney. Głowę też miał bárzo silną/ Oczy wpádłe/ bárwę czarną *BierEz* A2; *PatKaz III* 119; á bárwá ná nim y ná wśyftkim cieie/ álbo żółta/ álbo zielona/ álbo czarna *SienLek* 22v.

»czarny (jako)by Cygan« (2): Cozaneczłczy szą dwa bracia ktorich gymyenyewy yedno iíf iest yeden czarny by czygan a drugi chodzi wśyzelony dely *LibMal* 1543/70; Ci ludzie są nie prawie czarni iakoby Cygani *BielKron* 452v.

»czarni ludzie« = *Murzyni* (1): A gdy tzarne ludzi albo murzyny weśnie widział/ tzarne łfuknie y kápice Mnichom rozdał *KrowObr* 136.

»czarny Maur« (1): Czáfem się puści morzem śrzodoziemnym [...] Do czarnych Maurow/ do Lybyiey párney *KlonFlis* Dv.

»czarny Murzyn« (3): *BielKron* 462; y vyrzy wagi/ około ktorey ná lewey łtronie/ łtali czárni murzynowie łtráfzliwi *SkarŻyw* 98; Tym czáfem do onego człeká [...] przyłtąpił ieden czarny łprofný murzyn/ y wytnie mu ciężki policzek mowiąc *SkarŻyw* 107.

»czarny by (a. jako) Murzyn« (2): *FalZioł* IV 38c; Vżrzał pod gorą bieząc dziwnego człowieká [...]. Brudny/ czarny by Murzyn/ łzpetny/ okopciály *RejWiz* 158.

»czarny jako noc« (1): miły Boże czemułz nie iednákie dáry dawałz ludziom ná łwiecie zwłáłzczá w vrodzie/ tegoś łtworzył łwiatłego iako dzień/ mnie y mężá takież dzieci czarne iako noc *BielKron* 458v.

»płci czarnej« (1): drugi yefth Lithwyn Iendrzey thełch wczarny łvkny y plczy czarney *LibMal* 1545/94v.

»czarny jako sadze« (1): lud czarny iako ładze/ żywią grubo *BielKron* 449v.

»czyrniejszy niż wágl« (1): Ale theraz oblicze ich czyrniejszye niż wágl [*Obscurata est prae nigredine forma eorum*] *BibRadz Thren* 4/8.

Szeregi: »biały albo czarny« (1): Pyerue pytanye yakyey byla baruy na łkorze abo na czyele/ yefzly baley [!] albo cz(y)arney albo czeruoney abo łzmyefzaney *PatKaz III* 119.

»śmiady i czarny« (1): Otom się wśyftka łtala łmiadá ij czárna *OpecŻyw* 89v.

aa. Na oznaczenie odcieni (1) :

Zestawienie: »z czarna żółty« = *brązowy* (1): ludzie łpłolići w Kálekućie y około są czarna żolći/ czýrłtwi nád obyczáy/ nágo chodzą *BielKron* 459.

β. O oczach (9) : Oczy były czudne [...] łrzenycza czarna *PatKaz III* 121, 120 [2 r.]; Czemu oczy czarne lepiej widzą wednie, nie tak w noci. *GlabGad* B5; oczy iego iako gwiazdy iáfnące/ ále bárwą rozna łwiecące/ iedno czarne/ drugie żółte się vkázowáło *HistAl* A6v; *BielKron* 387; *Oczko* 34; Z moich tych łprołtych rymów iestés łławným wśzędzie/ Które rumiánéy twarzy/ y oká czarného

Niezámilczą v pániéy/ y chodu fnádného. *KochFr* 82; Y Lyká z czarnym włósem y z czarnémá Spiewał oczémá. *KochPieś* 53; [cf γ. *BielSat* D2v, *BielRozm* 27].

γ. *O włosach* (27) : Kiedy mu głowę ifkáłá/ Czárne włosy wyrywáłá. *BierEz* Mv; ukazuye yfz wlofy pana yezufa wbrodzye y wglouye byly czarne tak u maryey *PatKaz III* 120, 119v [2 r.], 120, 121; niewiafty ktore chczą mieć czárne brwi/ ładłem ie pomazuią *FalZioł* IV 13d, I 85c; A iako brwi biále znamio: mgłę przyrodzenie y rozum profty/ tak zafię czárne barzo, mocność przyrodzenia y też oftrość rozumu. *GlabGad* N5; głowá ma czarną wifoko ofstrizoną *LibMal* 1545/94v; Wawrzinyecz chlop yufz goleny zczarnym wáfzem *LibMal* 1547/128, 1551/158v, 1554/183v; *RejWiz* 53v, 146v; *BielKron* 445; *SienLek* 46v [2 r.]; Slachciankam fie przeciwią/ pftřzą fie też by Srocżki/ Twarz gore/ trzewik fkrzypi/ brwi czárne y oczki. *BielSat* D2v [idem *BielRozm* 27]; *KochPieś* 53; *BielRozm* 27; *WujNT Matth* 5/37; *KlonWor* **2v, 54; Okryi cienkim rąbeczkiem czarną głowkę łobie. *ZbylPrzyg* B3.

W charakterystycznych połączeniach: czarny(-a, -e) broda (3), brwi (6), głow(k)a (2), wqs, włos (13).

aa. *Na oznaczenie odcieni (2) :*

Wyrażenie: »barwa czarna« (1): BielKron 427 cf »z rumiana czarny«.

*Zestawienia: »z rumiana czarny« = rudy (1): Są tedy oni Ruś práwa/ ktore niektorzy mnimáli wynidź od Rułá brátá Lechowego/ [...] niekthorzy od bárwy z Rumiána czárney (gdzie y dziś mowiemy rułze włosy). *BielKron* 427.*

*»czarny z żółta« = rudy (1): fluffáło też myecz maryey pannye a nye ynakfze [włosy] yeno czarne fżolta *PatKaz III* 119v.*

b. *O skórze, sierści, upierzeniu zwierząt; furous, niger Mącz (62) :* BObr ieft zwierzę pfu podobne/ fkorę ma ościftą/ barzo rofkofzną, ktora im czýrniejfa tym drofłfa *FalZioł* IV 7c; Są też krolikowie domowi tegołz przyrodzenia/ ale czárni albo pftřrzy barzo mnożni *FalZioł* IV 9c; MInog ieft riba długa, czárna *FalZioł* IV 44a, IV 14b, 16c, 20d, 22d, 24c [2 r.] (15); *HistAl* H6v, H7; *RejWiz* 16, 79; *WyprKr* 20v; tám w tey Kráinie Liłki czárne y popieláte. Vftyuh Kráiná od Wołochdy ftho mil [...] tám theż Liłzki czárne/ y Sobole ále nie przednie. *BielKron* 433; Ná odpráwie/ dano im dwie fzácie podfzite czárnymi Sobolmi *BielKron* 435, 176, 236, 275; *Lana ovis nigrae cui nullus alius color incursaverit*, Wełná czárney owce którey by fie namniey infzey fárby nieprzimiéłzáło *Mącz* 74c; *Melanurus*, Nieyáka rybá czárney [!] plusk/ álbo ogón máyąca. *Mącz* 214a, 141b; Też krew kotá czárneho/ fpálic wgárcu nowym *SienLek* 70, 178; A gdy vyrzał otworzoną trzecią pieczęć/ iz widział koń czárny á fiedzącego ná nim z wagą *RejAp* 58v; gdzie ták rofkázowác raczy temu fiedzącemu ná tey czárney fzkápie *RejAp* 59, 58, 58v [2 r.], Ee; *GórnDworz* 06; Iednego dnia nieprzyiaćiel/ vkazawfzy mu fię w ołobie ptaká czárneho/ y lataiác około twárzy iego/ gdy go krzyżem S. odegnał/ táką w cíele fwym pobudkę do nierządności vczuł/ iákiey nigdy niemiał. *SkarŻyw* 249; Vkażec rozmaíte futrá/ czárne bobry *BielRozm* 17; *KochPhaen* 19; *KmitaSpit* B.

W charakterystycznych połączeniach: czarny (-a, -e) bobr, kokosz (4), koń, (6), kot (2), kotka, krolik, kruk (2), liszka (2), owca (3), pierze (2), pies, ptak (3), robaczek, ryba, skora, sobol (2), sroka, szkapa, włos, woł, zwierz(e) (4).

Wyrażenia: »czarny jako kruk« (1): [*Lelek*] ma nos iako krogulecz/ oczy żółte iako łowa nogi grube ma á sam czarny iako kruk. *FalZioł* IV 25d.

»czarny zwierz« = *dzik* (3): *Insidiemur apris*, Chcemy ná czarne pole álbo czarny zwiérz yechác. *Mqcz* 379d, 479b, 483c.

Szereg: »biały, (i) czarny« [*szyk 3 : 2*] (5): *BielŻyw* 25; Myślę iż łroká tyle ma pierza białego ile tzarnego. *March*² D2v, D3v; Czarną owcę i białą miejcie pogotowi *KochMon* 22; *CzahTr* D3.

Przen (6) : PAni máłą wyzliczkę w fártuchu dzierzálá/ Ieden iey o nią prošíł/ dáć mu iey nie chciálá. Ten rzekł/ Więc choć tę czarną pod fártuchem dacie/ Kiedy fie w tey co to píttra ták bárzo kochacie. *RejFig* Bb4v.

Wyrażenie: »czarna mysz« = *noc* (2): Pożrzał wzgorę á gáłáfkę onę/ Myfzy gryzą iuz ná drugą łtronę/ Z iedney łtrony czarna z drugiey biała *RejPos* B; Gáłáfká tá ná ktorey ták wišíłz/ Nędzny żywot o którym thu łłyfzyłz/ Ktorąc czarna y biała Myfz głodze/ We dnie w nocy kázáćci gi łrodze. *RejPos* Bv.

a) *Zły, niesprawiedliwy (o człowieku)* (3) : Tákieżci w Bożey Owczárni/ Są wilcy łzárzy y czarni *BierEz* R4.

Szereg: »czarny, biały« [*szyk 1 : 1*] (2): Odłączą czarne od białych/ y białe owce ná práwicy/ czarne kozły ná lewicy poftáwią *SkarKaz* 6b.

aa. *Na oznaczenie odcieni lub kolorów łączonych* (5) :

Szeregi: »biały i czarny« = *biało-czarny* (3): Sroka. [...] IEft ptak biały y czarny przyrodzenia ciepłego *FalZioł* IV 25d; Felchus ieft woł albo byk morzki, á łkora iego kofmatha píttra zbiałych y z czarnych włofow *FalZioł* IV 29c; *KmitaSpit* C5v.

»czarny a biały, więcej biały niż czarny« = *szary* (1 : 1): IAzwiecz ieftłh zwierzę nogi maiącz iakhoby pies/ ale pyfłk iakhoby łwinia/ łłufłthy barzo na grzbiecie y łziroki/ ofci ma zmiełzane więczey białe niż czarne/ ale na grzbiecie przyczyrń *FalZioł* IV 9d; W rzekach wielkich fie mnoży, ma na łobie łufkę thakiem łtanem iako okuń czarną á białą *FalZioł* IV 42d.

c. *W emblematach* (13) : *MiechGlab* 11; *Kuiáwłka* [*ziemia na chorągwi nosi*] puł Orłá Cżyrwonego/ y puł Lwá czarnego grzbiety do łiebie w koronie/ ná żółtym polu oboie. [...] *Liwłka* puł czarnego *Nieđzwiedzya* y puł cżyrwonego Orłá/ ná nich koroná. *BielKron* 425.

Wyrażenia: »orlica czarna« (1): Cefarz mu dárował herb Orlicę czarną *BielKron* 324.

»orzeł czarny« [*szyk 4 : 3*] (7): Byłá teź pośrzod rynku rurá przyprawioná/ ná ktorey łtał Orzeł czarny ná iábłku krolewłkim pozłóćiłnym *BielKron* 331; Miłtrzew Prufkich byłá chorągiew łtara z żółtym krzyżem á we łrodku tarcza z orłem czarnym ná białym polu *BielKron* 425v, 383v, 425 [2 r.], 425v; Ná końcu *Olbrycht* kłęczy w kșiążęcym vbierze/ A od królá chorągiew rozpułczoną bierze. Ná niey łkrzydłá roftoczył czarny orzeł łmiály *KochProp* 11.

»czarne pole« (2): *Sirádzka* [*ziemia na chorągwi nosi*] puł Lwá á puł Orłá czarnego w koronie pozłóconey/ Lew w cżyrwonym á Orzeł w Czarnym polu. *BielKron* 425, 373.

d. *O figurach szachowych i szachownicy* (25) : Bo przeciw niemu/ pan woýłká czarnego/ Wypráwił takeź dworzániná łwego. *KochSz* A4; Zátym Krol czarny/ przez ieden huf cáły/ Do kuchniey łkoczył/ zá ołtátnie wály. *KochSz* B; Widząc Krol czarny/ że zle ná wíce łtrony/ Vciekł fie y łam

do lepszey obrony. *KochSz* B3v; Przybyło fercá niemáło białemu/ Ale zász wiele vpádło czárnemu [królowi]. *KochSz* C; Krol biały pátrzał ná fwego fám pierzá Przez draba/ y przez czárnego Rycerzá. *KochSz* Cv, A2, A4, B [2 r.], B2v, B3 [2 r.] (20).

W charakterystycznych połączeniach: czarny(-a, -e) drab, huf, koń, krol (4), krolowa, pieszek, pop, rycerz (4), wojsko, zastęp, zbroja (2).

Wyrażenia: »czarna barwa« (1): bo też z drugiey ftrony Krol czarney bárwy fszuka sobie żony. *KochSz* C.

»pole czarne« (1): Polá fie czárne z biały mi fiefzáią *KochSz* A3.

Szereg: »biały, (a, i) czarny« [szyk 2 : 1] (3): Napóły żywe białe/ czárne konie/ Wáłą fie práwie ná obiedwie ftronie. *KochSz* B3v; Drewniáne trupy wżędy w koło leżą A tu/ co dáley/ tym fie bárziej rzeżą. Szyku nie pátrzą/ fpołem fie motáią/ Czárni ládágdzie/ y biali pádáią. *KochSz* B3v, A3.

2. *Ciemny, mroczny, pozbawiony światła; ater, coecus Mącz (28) : ZapWar 1523 nr 2288; FalZioł V 55; Vżrzał k sobie idącą fżpetną czárną chmurę. RejWiz 82; A pátrzay przyrodzoney tey iego [nieba] ciemności/ Kiedy zginą flóneczne miefiącne iálfności/ Ze nie iefł nic ták czárno/ coby z nim zrownáło RejWiz 153v, 159; Tenebrae et coecae nubes, Czarne chmuráwy. Mącz 446a, 18d; SienLek 25v; KochPs 209; zewfżąd ftráchu ludziom dodáią Chmury czárne KochFr 85; Láfy czárne y w polách nowo zápufzczóne Gáie KlonŻal A3v; KochPieś 47, 54; Lyfkáwicé z obłoków czárnych wynikáią KochProp 14; ZawJeft 31; KlonWor 24, 69.*

W charakterystycznych połączeniach: czarny(-a) chmura (3), chmurawa, dym (2), las (2), mgła (2), obłok (3), sień.

Wyrażenia: »czarna barwa« (1): NOcne cíenie czárną bárwą świat okryły WisznTr 30.

»czarne ciemności (a. ćmy)« [szyk 1 : 1] (2): Pochwili ćmy czárne wfłtána/ Co noc nofzą nie náfpána. *KochPieś* 35; áno go iálfność niemála okrylá Promieniem fwym/ y czárne cíemności rozbiłá. *GosłCast* 74.

»czarna droga« = nazwa jednej z trzech dróg (szlaków), prowadzących z Krymu do Polski, którymi posługiwali się kupcy jadący znad Morza Czarnego do Polski oraz Tatarzy podczas najazdów na Polskę (1): Tegoż roku Tátárowie wtárgnęli do Rułkich kráin czárną drogá/ przeciw ktorym wyprawil fie Pan Lwowłki/ Ian Kamieniecki *BielKron* 405v.

»czarna izba« = *aestuarium rusticanum* Mącz [szyk 1 : 1] (2): yakom ya nyepogłá stanyey [!] gysdbj Czarney y polapv szyenj Czarnei *ZapWar* 1523 nr 2288; Mącz 5b.

»czarna noc« [szyk 2 : 1] (3): *GórnTroas* 8; Czárny nocy pośrzodek/ gdy cíeniem obléwa Swiát/ wfłzelki duch żywiący mile odpoczywa. *GosłCast* 31, 68.

W przen (2) : Czarna mgłá błedu cíę zászlepilá. *ZawJeft* 37.

Zwrot: peryfr. »do lochow czárnych pojść« = umrzeć (1): W leżączi ich do lochow czárnych pofzło síłá. *KmitaSpit* C5.

3. *Nieczysty moralnie; nieuczciwy; zły; niger Mącz (12) :* A kiedy głębiey dożrzyłz/ pocźciwych cnot iego/ Naydzyefł więcey białego/ zászdy niż czárnego. *RejZwierz* 84; *BielKron* 144; *GrabowSet* Y.

Przysłowie: Boć to łácno rozeznác czárno albo biało RejWiz 76; Coż było fżátánowi po tym w ták iásney práwdzie/ tákimi ánfłakámi y wywrotámi obrotnemi białe zwác czárnem/ czárne białem

GrzegRóżn H3v; Nigrum in candida vertunt, Czarne w białe obracają/ to yeft złe w dobre. *Mącz* 246d; dofić mnie ná tim/ kiedi moj dworzánin/ nie da thego w fię wmović/ áby miał mieć białe/ zá czarne *GórnDworz* G7; iuz rozumiał co czarno á co biało. *RejZwierc* 274v; łácnoby vczynić z czarnego białe *CzechEp* 161 [ogółem 7r.].

Szeregi: »czarny i brzydki« (1): Takież y według fkladności ciała fny przychodzą, przeto melankolici widaią rzeczy ftrafzne, czarne, y brzytkie, iako piekło czarty/ błota, y infze rzeczy. *GlabGad* L4.

»szpetny a czarny« (1): y płáczę zá grzechy moie/ izem fwe fumnienie y dużę tak piękną ze chrztu ś. krwią Bożą obmytą fzkárádzie grzełząc/ pomázáła: y taką fżpetną á czarną zoftála. *SkarŻyw* 312.

4. *Okrutny, złowrogi* (7) : Y wiecznie tymes fię nam vdał/ żeby rzazał Znas każdy ślepą zazdrość/ gdyby inák śmiála Mowić/ á ciebie czarnym fwym iádem śięgála. *BielSenJoach* 3; Ták że fię o niej [śmierci] fłufznie rzec może: *Nigra fum fed formofa*. Czarnamci ieft ále przedfię piękna *WysKaz* 44.

Wyrażenia: peryfr. »czarna Persefona« = śmierć (2): W tym grobie piękna Timas leży pogrzebioná/ Którą przed ślubem wzięła czarna Persephoná. *KochFr* 54; Iużes leciał zá morze/ Gáłko/ iużes w dole/ A czarnéy Persephonie fżpaczkuiefz przy ftole. *KochFr* 130.

peryfr. »czarne siostry« = *Parki* (na oznaczenie śmierci) (1): W łobie fię grzyżie Y śmierci prágnie/ Którą vprościć V Bogow fńádnie. Gdyż czarne śioftry Zawifną przedzę Subtelnie ciągną Ná náłzę nędzę. *GosłCast* 22.

»czarna śmierć« (2): Bóg náłz/ nadzieiá náłzá: to fżáfarz żywotá/ Ten ma w fwoim władaniu czarnéy śmierci wrotá. *KochPs* 98; *GosłCast* 26.

5. Zestawienia w funkcji nazw specjalnych (162) :

a. bot. (118) :

»czarny bielon« = *Hyoscyamus niger* L. (Rost) [szyk 3 : 1] (4): Bielon ieftł zymnego y fuche^g przyrodzenia, czarny bielon ieft nagorfy á náłzkodliwfy á potym czyrwony *FalZioł* I 65a, I 65a, b, V 108v.

»czarny bluszcz« = *Hedera Helix* L. (Rost) (2): Biały blufzcz ma biały owocz/ á czarny ma czarny owocz *FalZioł* I 48c, I 48c.

»bylica czarna« = *Artemisia vulgaris* L. (Rost); *artemisia, botrys Calep* (2): Artemisia – Bylica czarną y białą. *Calep* 99a, 137b.

»chebd czarny« = *Sambucus nigra* L. (Rost) (1): Zabija ie [muchy] też dym z kadzidla, y tegołz Arfenica kurzenie. Thakiefz woda warząc chebd czarny á nią kropiąc. *FalZioł* IV 29a.

»czarna czemierzycza« = *Adonis vernalis* L. (Rost); *elleborum, helleborus Calep* [szyk 10 : 10] (20): *Elleborus niger*. Czarna czemierzicza albo gorzekwiat. Swarcze neifwurtz. *FalZioł* I 46b; Czarnéy czemierzycze korzenie w vfzy włożone tak przez trzy dni albo noczy w vfzoch poniechane/ daie oftroć fluchu/ á głuchoć leczy. *FalZioł* V 79v, [+3]c, I 45c [2 r.], 46b, c [2 r.], d (13); á bierz w purgácyey ciemierzycę czarną. *SienLek* 90v, 47, 50v, 251, Xv; *Calep* 356b, 475b.

»ćwikła czarna« = *Beta vulgaris* L. (Rost) (3): Cwikła tak czarna iako y była oboya mało thuczy człeka *FalZioł* I 20a, I 19d [2 r.]

»dziewięsił czarny« = *Carlina vulgaris* L. (Rost) [szyk 2 : 1] (3): Dziewięsił czarny/ Záięcza rzepká: Chamaeleon niger: Eberwurtz. *SienLek* 248, 48v, Xv.

»czarna gorczyca« = *Brassica nigra* Koch. (Rost) (1): Nigella, herba, Czarna gorzycá/ álbo czarny Koriánder. *Melanthion* alias. *Mącz* 246d.

»czarna helena« = *Aloe succotrina* Lam. (Rost) [szyk 19 : 1] (20): Też proch korzenia goryczkowego zmiefzany íprochem czarnej heleny/ á tego we złe rany plynące wpufzczáć/ wyfufza ie y mocnie goij. *FalZioł* I 59a; Wezmi mirri/ czarney Heleny/ którą zowá Epaticum/ Aloes *FalZioł* V 41, I 10d, 18d, 121c, II 11a, 19d (19); Okádziám pościel moię mirrá/ (marg) Połpolicie teraz czarná helená zowá. (-) áloefem/ y cynámonem. *BudBib Prov* 7/17.

»czarny hanyż« = *Pimpinella Anisum* L. (Rost) (1): *Melanthium*, herba, Czarny koryánder álbo czarny hányż. *Mącz* 214a.

»jeleni korzeń czarny« = *Peucedanum Cervaria* Cusso (Rost) (2): Ieleni korzeń czarny/ Sefeli peloponefiacum: Schwartz hirtzwurtz. *SienLek* 252, X2.

»czarna kapusta« = *Brassica oleracea* L. (Rost); *brassica Mymer*¹, *Mącz*, *Calep*; *crambe Mącz*, *Calep*; *caulis Mącz*; *equapium*, *olus atrum Calep* [szyk 11 : 8] (19): *Mymer*¹ 17v; á listki tego ziela iedzione íkapuřtá czarná tedy bolenie ktore bywa wmiechierzu odeymuie. *FalZioł* I 12a, I 18b, 22b, V 2v, 115v; *Brassica*, Czarna kapuřtá. Iármuř/ álbo/ Broskiew/ Krćicá zowá lekarze. *Mącz* 26d, 42b, 67c, 385c; *SienLek* 122v, 229v, Xv, X2; Ale gdy przydzie ono wieczne plewidło álbo źniwo/ wierę kákoliku dopiro fie obaczyřz/ iż fie było lepiej iákim głáblem álbo czarná kápuřtá vrodzić. *RejZwierc* 100v, 59; *Calep* [266]a, 369a; *GostGosp* 167.

»kákol czarny« = *Agrostemna Githago* L. (Rost); *tu w przen* (1): Lecź wierz mi iż poczekařz/ áź do dnia řádnego/ Niź Pan zgárne přzenicę/ s kákolu czarnego. *RejZwierc* 108.

»czarny koryjander« = *Coriandrum sativum* L. (Rost) (2): *Melanthium*, herba, Czarny koryánder álbo czarny hányż. *Mącz* 214a, 246d.

»czarny korzeń, czarny korzeń ogrodny« = *prawdopodobnie Helleborus niger* (Rost) (4 : 1): Wodka Czarne⁸⁰ korzenia. *FalZioł* +5a; pořzodek listu przerařthał głáby/ zwierzchu ma kwiat iakoby czarny korzeń ogrodny, j nafienie wteję řzyrokořci czarnego korzenia *FalZioł* I 64d, I 62b, II 5b.

»czarny mak« = *Papaver somniferum* L. (Rost) (4): Nafienie białego Maku węczey fie godzi ku lekarřtwam niźli czarnego Maku/ iefť řzkodliwy ářhak niema być pożywany. *FalZioł* I 103d, I 95a, 103c, 104a.

»mech dębowy czarny« = *Bryopagon jubatum* Kbr. (Rost) (1): Mech dębowy biały dobry iefť/ ale czarny iefť zły *FalZioł* I 151a.

»mirra czarna« = *Commifora Myrrha* Engl. (Rost) (1): wřyp kadzidla tartego/ mirri czarney/ ale aby mirri było węczey niźli kadzidla *FalZioł* V 112.

»muszkat czarny« = *Myristica fragrans* Houtt. (Rost) (1): Muřkat czarny albo řmiady ktori oftrego řmaku w sobie niema/ ten nieiefť vřyteczny. *FalZioł* III 10a.

»czarne oliwki« = *Olea europaea* L. (Rost) [szyk 2 : 1] (3) : ale czarne Oliwki ty řá niedobre źoładkowi dla prochnienia řwego. *FalZioł* III 22b, III 22a, b.

»piersz czarny« = *Piper nigrum* L. (Rost) [szyk 3 : 1] (4): Czarny Pierśz ma moc rośpądzaiącą naprzod/ potym trawiącą *FalZioł* III 11a, III 10d, V 96v, 111v.

»psinki czarne« = *Solanum nigrum* L. (Rost) (1): Pśinki czarne *SienLek* X3v.

»rdest czarny« = *Polygonum Persicaria* L. (Rost) (1): Rdeft czarny *Perficaria maculata*. *SienLek* 217v.

»czarna róża« = *prawdopodobnie Althaea rosea* Cav. (Rost) (3): tedy ślazu s czarną różą w wodzie vwarz/ á oną wodą wymyway *SienLek* 109, 108v, 113v.

»santa czarna« = *prawdopodobnie Marrubium vulgare* L. (Rost: szanta) (1): Ballote – Santa czarną. *Calep* 122b.

»smłód czarny« (2): Seselis – Smłód czarny. *Calep* 974b; Sile – Smłód czarny *Calep* 979b.

»wiśnie czarne« = *Prunus Cerasus* L. (Rost) [szyk 4 : 1] (5): Wodność wifni czarnech warzyć z miodem aż do zgęthnienia *FalZioł* III 21c, III 21b, V 64 [2 r.]; *SienLek* 8v.

»czarne ziele« = *Pulsatilla pratensis* Mill. (Rost) [szyk 4 : 1] (5): vpuściwfy mu krwie dobrze/ potym mu vczynić wraczanie dawfzy mu czarnego ziela z wodą *FalZioł* V 73; Wezmiz piołunu fwiezego A natrzy ziela czarnego *RejKup* q5v, p6v, q6; *SienLek* 155v.

b. lek. (41) :

»blizny czarne« (1): IZ blizny czarne ćiało fzpacă/ iáko ié wybiélic możefz/ obác *SienLek* 158.

»bolączka czarna« (1): Drugie znamię, Gdyby fie k tey to febrze wydała bolączka czyrwona/ albo czarna pod pazuchą prawą albo lewą *FalZioł* V 66v.

»czarna cholera (a. cholera)« [szyk 2 : 1] (3): *FalZioł* V 54; Czwartá melankolia którą też zową czarna cholera, z materiey zimney á fuchej. *GlabGad* E2; A zwłázcza cí w ktorých oquituie czarna cholera/ fwobodniey máią być zátrzymawáni *KwiatKsiąż* F.

»krew czarna« = *melancholia atrbilis* *Mącz* [szyk 5 : 3] (8): A tho by miał Emoroidy głuche/ tho iefł żyły w ftołczu napeczniałe odekrwie Melankoliczney/ tedy prochem thego korzenia poifp/ otwarzaią fie żyły y krew złą czarną wywiedzie z welkiem [!] vlzeniem ciała. *FalZioł* I 106d, III 2b, 17a; *Melancholia atra bilis*, Czarna krew/kolerá. *Mącz* 214a; *Melancholicus*, Melankolik/ gęftą á czarną [!] krwią okfikuyący/ dźiwak yáko by nie zupełnego rozumu. *Mącz* 214a, 197a; *SienLek* 33v; *GosłCast* 26.

»krosta czarna« (2): Kiedy ná kthorym pálcu vczyni fye kroftá czarna/ iáko Wicze źiárno/ boląca: vmrze we dwu dniu. *SienLek* 23, 23.

»czarna maść« (1): potym thą wodą wymyway ranę á przykładay plafr z czarney maści *FalZioł* V 98v.

»melankolija czarna« (1): iże melankolią czarną purguie *FalZioł* I 45d.

»piegi czarne« (1): piegi zginą czarne y infze fzkardofci zlicza gdi tą wodą będziefz omywać. *FalZioł* I 97d.

»pryszcz czarny« (1): Po napierwłzem przyłożeniu/ tedy będzie prifzcz czarny *FalZioł* V 71v.

»trąd czarny« (1): Gnoy też drozdowy czoby telko riż iadł: z ocztem rozdarłfzy, morpheą y trąd czarny fpadza. *FalZioł* IV 25d.

»czarna wilkość melankoliczna« [szyk 1 : 1] (2): Znamionuie iż ona wilkość Melankoliczna czarna płynie z żył y od fleziony *FalZioł* V [2], I 46b.

»czarne wrzody« (1): Rodzi też szalenie/ głowy zowiącanie/ Czwártany/ czarne wrzody/ y innych niemocy wiele. *SienLek* 30.

»zmazy czarne« (1): y bolączki twarde rospuścza/ zmazi czarne y białe ściera s ciała *FalZioł* I 87c.

»czarna żołąć« [szyk 14 : 1] (15): y czyścić ciało tym co czyści Czarną żołąć y Flegmę. *SienLek* 21; Ale szalenie od czarney żołąci/ to iest od Melankoliey/ ty są znamioná *SienLek* 53v; Zywoť mu przepuścić páprotką y innymi lekárftwy ktore czarną żołąć czyścią. *SienLek* 53v, 16, 23v [2 r.], 24v, 26, 28v (15).

»żółta niemoc czarna« (2): y też żółtą niemocz czarną ktora przychodzi s strony fledziony/ tho ziele w wodzie wwarzone á poranu ciepło pithe po trunkowi vleczy. *FalZioł* I 36d, +2f.

c. min. (2) :

»czarna nafta« (1): á iestli to Alpháltum/ álbo czarna á gruba náphťá/ iam iefcze nie doźdeł *Oczko* 17v.

»czarne petroleum« = *Petroleum* (*Rost*) (1): A kiedy z niego [*petroleum*] knot vczyni/ thedy pomorzy chrobaki (A zwłázczá czarne *Petroleum*) *FalZioł* II 23v.

d. zool. (1) :

»łosoś czarny« = *Salmo salar* L. (*Rost*) (1): Salmo. eyn falm Lołofz czarny *Murm* 93.

6. n-loc (48) :

Zestawienia: »Czarny Grod« (1): yz to v k m. zawsche bilo a to poczawfchi od Horodzyfca czarnego grodv po przek poyallikv az do pol Telygolfkiego y yezyora *LibLeg* 11/78v.

»Czarne Jezioro« (1): [rzeka] Don po Mołkiewfku rzeczona/ Azią y Europę dzieli/ á wpada w martwe morze/ álbo czarne Iezioro/ ktore zowią Cořmographi Pallus Meotis *StryjKron* 395.

»Czarny Las« = *Hercinia Silva Murm*, *BartBydg*, *Mącz*; *Ercinia Silva*, *Marcinia Silva Mącz*; *Hercinia Calep* [szyk 14 : 3] (17): *Murm* 20; *BarlBydg* 67b; pobráli á poiedli wiele miaft/ zamkow/ y wśi pod czarnem láfem y wřzabfkiey [!] ziemi *BielKron* 202; iáko Dunay idzie z láfu czarnego. *BielKron* 288v; Czechy dzielą gory od Niemiec/ takieź lás czarny iáko przyrodzony mur ze wřząd okrażony *BielKron* 291v; Tegoź roku Tátárowie leżąc pod czarnym láfem obroćili sie do Rufi *BielKron* 417, 281v, 283v, 286, 288, 289, 417v; *Ercinia sylva*, Czarny lás miedzi Strařburkiem/ á miedzi Tubingą leżący. *Mącz* 107c, 155a, 209c; *StryjKron* 752; *Calep* 478b. [Ponadto 5 r. Czarnolas].

»Czarny Las« (1): Sobótkę/ iáko czás niešie/ Zápalono w czarnym lešie. *KochSob* 55.

»Czarne Morze« [szyk 13 : 7] (20): *MetrKor* 46/46v, 117v, 175; Iesth thych panftw Gurdzinszkich kylko nad czarnym morzem *LibLeg* 9/53, 7/40v, 11/83v; pořłał do niego niemáły poczet żołnierzow ařz do Herákliey/ bliřko morzá czarnego *SkarŻyw* 187; Sarmatowie kiedy ofiedli nád Czarnym Morzem. *StryjKron* 91 marg, A3v, 91, 95, 96, 105 (12); Tu do czarného morzá iefcze świeże řzláki *KochCz* A3v.

»Czarny Pont« = *Morze Czarne* (1): Zwiedzi czarny Pont y Maeotim řroga/ Zá iedną drogą. *KlonFlis* D2.

»Czarna Ruś« (1): Macieią Striykowskiego Ofošteuciufa O Białey y Czarney Ruśi [...] Rozdział III. *StryjKron* 110.

»Rzeka Czarna« [szyk 2 : 1] (3): á gdi leżeli przy rzecze czarney v wli którą zową Wielkie Turfko/ziachał nanie Włodzimierz Woiewoda Krakowfki *MiechGlab* 6; á kroleństwo Gámbré ku zachodné^{mv} morzu/ przyległo/ á od pułnocy czarną rzeką przegrodzeni od Azágánów. *BielKron* 450v, 360v.

»Czarna Wieś« (1): Thegoż roku niewiáftá przed Krákovem w czarnej wśi vrodziła dzyecię/ ktore miało fzyię y vłzy iako Záiác *BielKron* 399v.

»Czarne Żoły« (2): omiérziła mi Seymy Wieś/ nád Wieluniem Czarnézoły *OrzQuin* B4; *OrzRozm* T4v.

7. *n-pers* (40) : Drugie Ogrod w Zielionkach Czarneho dostalo ssię wthem ogrodzie Zbythkv Panu Synowczowi dwa pręnthi. *ZapWar* 1553 nr 2685, 1509 nr 2059; myędzy ktorymi był Bárnábáf y Symon/ ktorego zwano czarnym *KromRozm* III I5v; *Leop Act* 13/1; HEnrykus trzeci/ rzeczony Niger/ to iest czarny/ od Elektorow wybrány *BielKron* 176v.

Zestawienia: »Les(t)ko (a. Lech, a. Leszko) Czarny« [szyk 27 : 1] (28): *MiechGlab* **2v, 34; Ná drugi rok Leftko czarny 1281. kfięstwo Wrocłáfskie zwoiował *BielKron* 364v, 363, 363v, 364v [2 r.], 365 [6 r.] 365v [3 r.] (19); Był Chabry Krol Bolefław/ byli Krzywofzowie/ Był Audáx/ był czarny Lech/ y Kázimierzowie. *BielSat* G4v; *StryjKron* 300, 350, 370; *KlonKr* A3v [2 r.], D3v.

»Leszkowa Czarna« (1): fioftra Grifiny krolowej Polfkiey Lefzkowey czarney/ thá była poięła z miłości Zawifzę páchołka krafnego ale vbogiego. *BielKron* 326.

»Czarny Paweł« [szyk 3 : 1] (4): Tákże ten fláchetny fzczep/ ci czarni Páwlowie/ Závždy byli podobni/ obyczáyami k fobie *RejZwierz* 74v, 74v, aa2; Oświęćim y Zupy Rułkie wykupił/ ktore były we czternaście tyfiác złotych czyrwonych od Páwła Czarneho miefzczániná Krákovfkiego. *BielKron* 405v.

»Symon Czarny« (1): Drugi był Iozeph Báfábás fprawiedliwy. [...] IX Symon czarny. X. Lucyus Cyreneńki. *BielKron* 139.

»Zawisza Czarny« (1): Tarnowfcy Brácia dwa zábići/ y Synowie Zawifze Czarneho *StryjKron* 607.

Synonimy: 1. 2. *ciemny*, *zest.* »czarne piwo«: *marzec*; 1. *wrony*; a.b. *brudny*, *śmiady*; 3. *brzydki*, *szpetny*; 4. *zły*; 5.b. »czarna helena«: *aloes*, *alona*, »czarna kapusta«: *brzoskiew*, *jarmuż*, *krcica*, *wielkierz*, »czarny kákol«: *kákolica*.

Cf **CZARNOBRWY**, **CZARNOBYL**, **CZARNOGŁOW**, **CZARNOGŁOWIEC**, **CZARNOGŁOWOWY**, **CZARNOGRZYWY**, **CZARNOKREWNY**, **CZARNOKSIĘSKI**, **CZARNOKSIĘSTWO**, **CZARNOKSIĘŻNICA**, **CZARNOKSIĘŻNICY**, **CZARNOKSIĘŻNIK**, **CZARNOKSIĘŻNY**, **CZARNOKWIT**, **CZARNOPIEGOWATY**, **CZARNOPSTRY**, **[CZARNORESZA]**, **CZARNOWŁOSY**, **CZARNOZĘBY**, **CZARNOŻÓLTAWY**, **CZARNOŻÓLTY**, **ŻÓLTOCZARNY**